

ПРОУКРАЇНСЬКІ ЛИСТКОВІ АГІТАЦІЙНІ МАТЕРІАЛИ НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ (2014 – 2022 рр.)

У статті на досвіді російсько-української війни розглянуто використання проукраїнських листівок як одного із засобів інформаційно-психологічного впливу. Визначено атрибуцію цих матеріалів та окреслено основні цільові аудиторії, на які вони були спрямовані. З'ясовано способи та засоби поширення листкових агітаційних матеріалів на тимчасово окупованих Російською Федерацією українських територіях. Виокремлено їх основні категорії за тематичними напрямками. Констатовано, що паперові носії інформації продовжують бути актуальними у сучасних пропагандистських протистояннях та слугують джерелом для вивчення як збройної, так й інформаційної складових російсько-української війни.

Ключові слова: російсько-українська війна, інформаційно-психологічний вплив, пропаганда, листівки, російські окупанти, партизани, колаборанти.

Постановка проблеми. Очікування світу після Другої світової війни, що збройні протистояння залишились у минулому, виявились марними. Війни сучасності супроводжувались інформаційно-психологічним протиборством як між сторонами збройного протистояння з метою впливу одна на одну, так і на міжнародній арені за завоювання світової підтримки. З цією метою супротивники використовували усі форми пропагандистської роботи: усну агітацію, звукомовлення та друковану пропаганду. І здавалось, що у час телебачення, радіо та Інтернету, друковані носії є менш ефективними, проте досвід доводить зворотне. Папір і зараз відповідає багатьом вимогам: відносно простий у виготовленні, доступний, достатньо довго зберігається і дозволяє легко фіксувати інформацію. Найцінніша якість паперу – він дозволяє тиражувати

Куцька Олеся Миколаївна, доктор історичних наук, доцент, професор кафедри тактики, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Марченко Ярослав Вікторович, кандидат історичних наук, доцент, заступник начальника факультету, Національна академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Куцька О.М., Марченко Я.В., 2022

інформацію (у тому числі в «кустарних» умовах). До того ж, друкована агітація відрізняється невисокою собівартістю.

Актуальність дослідження зумовлена потребою всебічного вивчення досвіду російсько-української війни (2014 р. – по теперішній час), адже її початок вже відноситься до подій нещодавньої історії, а наслідки віддзеркалюють на сучасний стан справ як у політико-економічному просторі держави, так і на фронтах бойових дій. Одна із площин, де здійснюється воєнне протистояння України та Російської Федерації, – інформаційне поле. І якщо звукомовній та усній складовій інформаційно-психологічно впливу присвячено чимало публікацій та оглядів (Сайт Центру протидії, 2022), то листкові агітаційні матеріали аналізувались фрагментарно. А в умовах відсутності можливості виготовлення (тим паче на окупованих територіях), обмеженості способів поширення і небезпека адресантів під час ознайомлення чи зберігання великих за обсягом друкованих інформаційних матеріалів робить листівки чи не найефективнішим засобом донесення відомостей.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. За умов відсутності ґрунтовних праць щодо листкових агітаційних матеріалів російсько-української війни, презентоване нами дослідження опирається на окремі повідомлення журналістів та блогерів, які були розміщені на сторінках міжнародної комп'ютерної мережі Інтернет. Узагальнені та проаналізовані електронні публікації достатньою мірою забезпечують поставлену мету наукових пошуків. Запропоновані синтезовані відомості є новими у полі вітчизняних історичних спостережень.

Мета роботи полягає у дослідженні проукраїнських листівок, які були розповсюджені на тимчасово окупованих Російською Федерацією територіях України, в період російсько-української війни.

Хронологічні межі дослідження охоплюють період з квітня 2014 р. по серпень 2022 р. (Нижня межа визначається часом подання рукопису наукової статті до публікації).

Задля реалізації цієї мети плануємо вирішити наступні дослідницькі завдання: узагальнити матеріал, що містить інформацію про використання листкових інформаційних матеріалів; визначити авторів та адресантів; з'ясувати способи поширення листівок; окреслити особливості їх оформлення; класифікувати агітки за тематичним спрямуванням.

Виклад основного тексту. Листівки відносяться до листових (друкованих) джерел інформації. Вони є поточними історичними документами, які містять відомості про події та епізоди російсько-української війни в інформаційно-психологічній сфері. Оцінюючи їх із зазначеної точки зору, перш за все, слід визначитись з авторством листівок аби ідентифікувати походження інформації, що в них міститься. Адже саме від атрибуції документів залежить довіра до них як аудиторії, на яку вона розрахована, так і дослідників, які їх аналізують. Більше того, підписи під листівками також можуть мати агітаційне значення, адже сприймаються адресатами в системі ідентифікації «свій – чужий», можуть повідомити про наявність в регіоні неофіційних учасників протидії і стати підґрунтям для залучення їх до діяльності Сил оборони України або ж надати моральну впевненість у прихованій підтримці.

У нашому випадку, при встановленні авторства значної частини інформаційно-пропагандистських листових матеріалів виникає низка труднощів. В першу чергу вони пов'язані з тим, що велика частина листівок друкувалася «кустарним» способом, силами і за кошти проукраїнських активістів та партизан, а небезпека під час їх поширення вимагала приховування самих авторів та розповсюджувачів. Тому чимало листівок підписані узагальненим чином, наприклад, – «Партизанський рух України» (Степанюк, 2022). Про повстанське походження агіток вказують й опосередковані ознаки. Зокрема, коли на них містяться слова: «Бійтеся ночі! Партизани не сплять!» (Бійтеся ночі..., 2022) або «Рашисти готуйтесь! «Рейв» партизани йдуть за тобою!» (В окупованих містах..., 2022). Зустрічаємо й агітаційні матеріали опозиційних сил з числа проукраїнські налаштованих мешканців. Наприклад, у Луганській і Донецькій областях діяла організація під назвою «Комітет звільнення Донбасу» (В ОРДЛО розклеїли..., 2022).

На сьогодні доволі важко встановити й походження листівок, які розповсюджуються від імені Сил оборони України, оскільки, по-перше, існує широкий спектр військових формувань, які до них належать; по-друге, в силу обмеженого доступу до інформації щодо діяльності вітчизняних органів інформаційно-психологічних операцій. Ймовірно, після завершення бойових дій, ці відомості стануть доступнішими і поява у вільному доступі більшої

кількості реляцій надасть змогу повніше оцінити інформаційні можливості джерела та провести аналіз походження листівок як об'єктів, що містять певну агітацію.

Проте вже сьогодні їх походження можна встановити за певними ідентифікаційними ознаками. Наприклад, на одній із листівок-зверненнях до російських солдатів розміщено номери телефонів та QR-кодів, за якими рекомендується подзвонити (перейти) для отримання подальшої (ширшої) інформації (Окупанти масово..., 2022). Рисунок 1. Є й зразки листівок, які підписані узагальнено, без зазначення приналежності до конкретного з формувань Сил оборони України: «Командування українських військ» (У Чернігівській області..., 2022).

ВОЗВРАЩАЙСЯ ЖИВЫМ!
КАК ПРАВИЛЬНО СДАТЬСЯ В ПЛЕН?
Инструкция для всех оккупантов из РФ и Беларуси

КОМУ МОЖНО СДАТЬСЯ
 Вооруженные силы Украины
 Служба территориальной обороны Украины
 Национальная полиция Украины
 Служба безопасности Украины

КАК ПРАВИЛЬНО СДАТЬСЯ В ПЛЕН?
 1. отбросить в сторону оружие
 2. встать прямо
 3. поднять вверх руки или белый флаг
 4. Громко кричать «Сдается!»

ГРУППА ВОЕННОСЛУЖАЦЫХ ИЛИ ПОДРАЗДЕЛЕНИЕ
 1. Сложить все оружие перед собой на достаточном расстоянии
 2. Стаять перед военной техникой. Вся техника должна быть заглушена и быть не в боевом положении
 3. Для уведомления украинской стороны о сложении оружия имеют быть старшина передового из офицерского состава без оружия и с поднятыми руками или белый флаг

**НЕ убивайте наших стариков и детей!
 НЕ становитесь участниками геноцида нашего народа.**

ГАРАНТИИ ДЛЯ ВОЕННЫХ
 # Дамистия тем, кто добровольно сложил оружие и сдал военную технику
 ☎ Телефонный звонок родным и близким

УКРАИНА НЕ АГРЕССОР И ВЫПОЛНЯЕТ УСЛОВИЯ ЖЕНЕВСКОЙ КОНВЕНЦИИ ОБ ОБРАЩЕНИИ С ВОЕННОПЛЕННЫМИ 1949 ГОДА.

КОЕЦ ПЛЕНА
 1. Военнопленные освобождается и возвращается в свою страну после прекращения военных действий
 2. Ни один освобожденный военнопленный не может быть использован на действительной военной службе
 3. Члены семей и деньги, временно конфискованные у военнопленных. Будут им возвращены

Это не ваша война. Возвращайтесь к своим родным, вы нужны им живыми!
Нам всем нужно одно – мир!

+38 066 580 34 98 +38 093 119 29 84

https://t.me/gruz_200_rus

https://t.me/rf200_nov

Рис. 1. Зразок листівки до окупаційних сил з інструкцією про порядок здачі в полон (Окупанти масово..., 2022)

Звертаємо увагу на сучасну особливість вищенаведеної листівки – вона містить матричне шифрування. Розміщення QR-кодів – нововведення в оформленні листкових пропагандистських матеріалах, і є наслідком цифровізації суспільства. Адже наявні практично у всіх різного типу гаджети дають можливість впроваджувати сучасні технології й в інформаційно-психологічне протиборство.

Проаналізувавши атрибуцію листкових агітаційних матеріалів, слід окреслити основних адресатів, для яких вони призначались.

При цьому під «цільовою аудиторією впливу» розуміємо «сукупність реальних та потенційних реципієнтів (об'єктів) інформаційно-психологічного впливу, об'єднаних певними критеріями (ознаками сегментування) (Твердохліб, 2004: 45). Контент-аналіз проукраїнських листівок 2014 – 2022 років дає підґрунтя на визначення двох основних груп, на які чинився пропагандистський вплив – противник та цивільне населення тимчасово окупованих територій. До першої групи відносимо не лише російських військово-службовців, але й представників приватної військової компанії «Вагнер», найманців з Білорусії, Сирії, Південної Осетії тощо. Сюди ж, на нашу думку, належать ті представники українського суспільства, які погодились на співпрацю з окупантами – так звані колаборанти (рисунок 2).

Рис. 2. Листівки: у місті Мелітополь для сирійських найманців – ліворуч (В окупованому місті на Запоріжжі..., 2022) та місті Мелітополь для колаборантки Г. Данильченко – праворуч (В Мелітополе развесили..., 2022)

Інформаційні повідомлення, спрямовані на мешканців невідконтрольних офіційному Києву територій, також були сегментовані. Тому поряд з універсальними листівками (здебільшого патріотичного характеру), виготовлялась агітація за регіонами (Крим, Донбас та південь України) (рисунок 3).

Рис. 3. Зразки листівок: ліворуч – узагальненого змісту (Над окупованим Донбасом..., 2022), праворуч – регіонального (Над Донецьком..., 2016)

Наступним питанням, на якому слід зупинитись, – це способи розповсюдження листівок. Вони, на нашу думку, напряду залежали від їх авторства. Агітація, яку виготовляли проукраїнські активісти та партизани, що перебували безпосередньо у тилу противника і діяли на окупованих територіях розклеювали листівки власноруч і, переважно, приховано, у нічний час доби (в Мелітопольском районі..., 2022).

Залистування матеріалами, які виготовлялись Силами оборони України, зазвичай, відбувалось за допомогою артилерії та малогабаритних повітряних апаратів. У першому випадку для поширення інформаційних матеріалів використовували 122-мм самохідні гаубиці 2С1 («Гвоздика», Д-30). Вони здатні вести стрільбу на дальність 15,2 км, а її швидкостільність складає з ґрунту – 5 пострілів на хвилину, а з боеукладки – 2. Ця гаубиця може вести вогонь агітаційними снарядами типу А1 (А1Д) та А1Ж (А1ЖД). З метою розрізнення з іншими снарядами, агітаційний зафарбовується в червоний колір і споряджається листівками двох розмірів: 144x101 мм та 203x144 мм. Снаряд розривається на висоті 100–150 м. Залежно від висоти спрацювання, швидкості снаряда в момент спрацювання і швидкості вітру листівки розсіюються на площі шириною від 15 до 50 м і довжиною від 300 до 600 м (Будова артилерійського озброєння, 2020: 7-8, 240–242; Використання Збройними силами, 2022). У війська агітаційні снаряди надходять в неспорядженому вигляді і «заряджання» їх листівками проводиться безпосередньо у підрозділах в залежності від їх змісту та напрямку бойових дій (Використання Збройними силами, 2022).

Широкого використання агітаційні снаряди набули ще під час Антитерористичної операції на Сході України у 2014-2015 рр. Їх використовували для оповіщення населення про відкриття гуманітарних коридорів. Йдеться, в першу чергу, про гуманітарні коридори навесні 2014 року для мирних жителів Донецька, Луганська та Горлівки. Тоді у снаряди вкладали листки формату А5 або А6 із інструкціями щодо порядку евакуації (Військове телебачення..., 2014).

Обрання на початку війни саме такого каналу для донесення інформації до окупованих територій України пояснюється відсутністю вітчизняних телеканалів на Донбасі та володінням переважною більшістю населення кнопковими телефонами, що обмежувало поширення повідомлень від українського військово-політичного командування через Інтернет у смартфоні (Використання Збройними силами, 2022).

На початковому етапі широкомасштабної війни, наприкінці зими 2022 р., артилерійські обстріли агітаційними матеріалами здебільшого були розраховані на противника на всіх оперативних напрямках, але переважно на Київщині, Чернігівщині, Сумщині. Це пов'язано, по-перше, з обмеженням прямого зв'язку із ворогом. Друга причина – перебування противника на відстані, яка дозволяла проводити таке залистування. Тоді, наприкінці лютого – у березні 2022 року, здебільшого використовували листівки про задачу у полон (Українців просять..., 2022; У Чернігівській області..., 2022).

Також на озброєнні ЗС України є агітаційні міни зі снарядами калібру 82 мм. Але їхнє використання малоефективне в силу їх малого об'єму, що дозволяє спорядити лише один рулон з листівками (Використання Збройними силами, 2022).

Як приклад використання агітаційних боєприпасів наведемо роботу 46-го окремого штурмового батальйону «Донбас – Україна», який був залучений до «заряджання» снарядів інформаційно-пропагандистським матеріалом для мешканців тимчасово невідконтрольних Україні територій та їх розповсюдження над населеним пунктом Горлівка Донецької області (Український прапор..., 2020). Інший приклад: артилерійський дивізіон 128-ї окремої гірсько-штурмової Закарпатської бригади проводив агітобстріли території, де розміщувались російські війська. Вони доносили до противника інструкції про задачу в полон (Галас, 2022) (рисунок 4).

Рис. 4. Спорядження артилерійських снарядів бійцями 128-ї окремої гірсько-штурмової бригади агітматеріалами (Галас, 2022)

Іншим способом розповсюдження листівок над тимчасово окупованою українською територією було залучення до цієї роботи малогабаритних повітряних апаратів (БПЛА). Відомостей про застосування БПЛА для агітзалистування окупованих територій України є чимало. Так, у 2016 – 2018 роках аеророзвідка фонду «Сестри Перемоги» за підтримки Служби безпеки України та Сил спеціальних операцій Збройних Сил України спланували та здійснили операції з поширення друкованих агітаційних матеріалів над населеними пунктами Донецької області (Помни..., 2018). Листівки «Донецьк – це Україна!», «Перемогли фашистів – переможемо і рашістів!», «Повернемо український Донецьк – місто трудівник!», «Захарченко злодій!» та інші, були розкидані над центральною площею міста та трибуною, де в цей час перебували керівники терористичних організацій «ДНР» і «ЛНР» Захарченко, Плотницький й інші. Тоді було здійснено 3 вильоти, завдяки яким залистована територія складала понад 25 тисяч км² (Над Донецьком..., 2016).

9 травня 2017 р. волонтери аеророзвідки скинули на тимчасово окупований населений пункт Горлівка патріотичні листівки. Планували, що вони потраплять у те місце, де повинен був пройти так званий парад бойовиків. Підготовка до акції тривала кілька місяців. Мета цієї акції – донести до мешканців Донеччини, що Україна про них не забула. Ініціатори вважали, що навіть якщо горлівчани побояться взяти з собою листівку, проте деякий час у руках її все-таки потримують (Перемогли фашистів..., 2017). З повідомленням донецького блогера, який публікуються під ніком «Фашик Донецький», 6 квітня 2018 р. над Донецьком, у

районі центрального Свято-Преображенського храму, за допомогою безпілотника скинули 1500 проукраїнських листівок. На одній із них йдеться: «Влада друге життя не дасть. Зупинися. Доки не зупинилося твоє життя». На іншій зображено міністра оборони США Дж. Меттіса, який нібито каже: «Ми прийдемо. Незабаром» (Мы скоро придем..., 2018). У 2019 р. в тимчасово окупованому селищі Саханка Донецької області невідомі з безпілотника скинули повідомлення про складні умови отримання російського громадянства і проблеми через втрату українського (Безпілотник скинув..., 2019). Того ж року було розповсюджено проукраїнські листівки і в районі Маріуполя над селищем Безименне, неподалік Широкиного, яке контролювалось бойовикам (Смещук, 2019). У 2020 році у місті Слов'яносербськ Луганської області за допомогою БПЛА було доставлено понад 10 тис. інформаційних листівок. Ілюстрації на них супроводжувалися написами українською та російською мовами: «Ласкаво просимо, ти вдома!», «Бережи себе... чекаю! Повертайся скоріш додому!» тощо. За допомогою цих листівок активісти прагнули передати меседж, що Україна не кинула їх сам на сам з російським окупантом (Ласкаво просимо..., 2020). Допускаємо, що таких фактів впродовж 2014 – 2022 років було чимало, проте не всі вони стали відомими широкому загалу.

Очільник військово-цивільних адміністрацій спочатку селища Зайцеве, а потім Мирненська Донецької області, В. Вєсьолкін у 2017 р. наступним чином окреслив значення агітаційної роботи в регіоні: «Там багато наших людей, просто вони думки свої не озвучують, це дуже небезпечно для життя, здоров'я, свободи. Тому чекають і, думаю, що нашим людям буде тепліше, що їх не забувають, про них думають» (Український безпілотник «Лелека»..., 2017). А вже у 2019 році воєнний кореспондент Р. Смещук зазначить, що «якщо хоч 10 чоловік задумуються, прочитавши таку листівку, – місія виконана» (Смещук, 2019).

Відомостей про те, які саме малогабаритні повітряні апарати використовуються українськими військовими та активістами в цілях поширення агітаційних матеріалів над окупованими територіями доволі мало. Водночас, вже згадуваний Р. Смещук, у своїй статті від червня 2019 р. повідомив наступне: «Лелека-100» – українського виробництва. Ми вже чотири роки воюємо з ним. Дуже класний апарат, трошки його переробили, зробили вантажний

відсік – спеціально для інформаційної війни» (Смешук, 2019). Цей БПЛА створений українською компанією «DeViRo» і прийнятий на озброєння Збройних Сил України в травні 2021 року (Лелека-100., 2021), але його випробовування відбувалось вже з 2017 року (Кулеш, 2017) (рисунок 5).

Рис. 5. Спосіб закладання листівок у БПЛА (Помни..., 2018)

Візуальне порівняння представлених у мережі Інтернет фотографій БПЛА для агітаційного інформування також свідчать про використання саме цього апарата. Побічно цей факт підтверджують відомості про українські безпілотники «Лелека-100», що впали у 2018 р. Сімферополі та Севастополі в АРК, які містили на борту листівки з проукраїнськими гаслами «Слава Україні» та «Ми вже близько» (У Криму впав..., 2018; Розбитий БПЛА., 2018). Зустрічаємо згадки про застосування саме «Лелеки» під час залистування міста Горлівка Донецької області у 2017 році (Український безпілотник «Лелека»..., 2017).

На «озброєнні» української армії була й військова кмітливність воїнів. Так існують відомості й про переправлення через лінію фронту агітаційних матеріалів за допомогою повітряних кульок. Щоправда підрозділ та напрямок цієї події залишаються невідомими. Для відправлення «привітання» бійці ЗСУ використали механізм, що складається з будильника й «електронного сірника», щоб коробка з листівками розкрилася чітко над позиціями противника. Таким чином до Дня незалежності України, українські воїни, які перебували на передових позиціях, переслали на бік ворога близько 3 – 4 тисяч агіток із наступним текстом: «Не хочеш на концерт Кобзона? Повертайся, на тебе чекають вдома». А поряд

із текстом було зображено загиблих на Донбасі ватажків так званих ДНР і ЛНР, серед яких «Гіві», «Моторола», О. Захарченко.

Український боєць із позивним «Борода» наступним чином прокоментував цю ідею: «Ми показуємо, що ми про них дуже багато знаємо. Навіть за часів затишшя ми працюємо, ми не склали руки, ми звільняємо свою землю» (ЗСУ оригінально «привітали» .., 2020).

8 тисяч листівок з написами: «Донбас – це Україна», «З Україною в серці», «Помни, хто ты» у 2021 р. стартували з району неподалік Донецького аеропорту у бік окупованого Донецька. Члени організації «Третя сила» та українські військові також тоді скористались наповненими гелієм жовто-блакитними кулями. Акцію присвятили Дню вишиванки (Волонтери та військові відправили.., 2021).

Листкові агітки є своєрідними міні-плакатами. Тому аналізуючи їх як поліграфічний продукт доречним, вважаємо, зупинитись на його оформленні. Залежно від жанру листівки поділяються на текстові та ілюстративні (малюнкові). У текстових листівках основне смислове навантаження несе сам текст. Ілюстративною листівкою прийнято називати таку, в якій текст, зазвичай, є допоміжним елементом або ж його немає зовсім. Аналіз наявних у широкому доступі проукраїнських листкових агіток дозволяє констатувати, що вони були листівками-ілюстраціями, текстовими повідомленнями та комбінованими (шрифтово-малюнковими).

Слід наголосити, що листівки були й рукописними. Вони, на нашу думку, виготовлялись активістами, що мешкали на окупованих територіях. Таким чином мешканці намагались, нехай у прихованій формі, але донести до оточуючих свою позицію та чинити такими діями інформаційний супротив окупаційним військам. Переважно такі листкові агітаційні матеріали були текстовими і містили короткі повідомлення чи заклики (ЗСУ близько..., 2022; В Мелитопольском районе.., 2022) (рисунки 6).

Рис. 6. Приклади рукописних листівок, які з'явилися у 2022 році на вулицях: зліва – Херсону (ЗСУ близько..., 2022) , справа – Мелітополя (В Мелітопольском районі..., 2022)

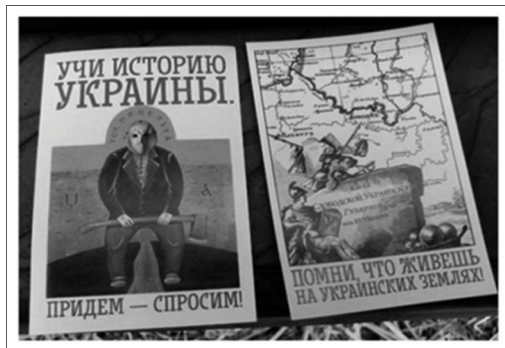
Щодо оформлення листівок, то зустрічаємо листівки як чорно-білого, так й кольорового варіантів. При цьому можна припустити, що яскрава продукція на більш якісному папері здебільшого проводилась відповідними органами української військово-політичної влади та активістами на підконтрольній офіційному Києву території нашої держави. Ймовірно, у цьому випадку використовувалась певна база видавництв, друкарень та поліграфічних компаній. А на передову лінію фронту вони постачались у готовому вигляді. У випадку так званого «кустарного виробництва» проукраїнськими активістами та партизанами на окупованих землях доводилось використовувати периферійні друкувальні пристрої – власні комп'ютерні принтера.

Стосовно кольорової гами, то найбільш поширеним у використанні було патріотичне жовто-синє забарвлення, яке лише визначало джерело їх походження, але й надихало та запаловало на подальшу боротьбу з ворогом. Розміщена на листівках українська символіка (прапор, герб, китиця калини, візерунок вишиванки тощо) були впізнаваними, значимими та передавали і підсилювали аргументи самих текстів.

У більшості своїй листкові агітки виготовлялись в односторонньому варіанті розміщення тексту чи ілюстрацій, але й були двобічні. Як приклад останніх наведемо варіант листівки, яка роздавалась мешканцям окупованого Луганська у 2018 р. в під час урочистих заходів до 9 травня. На ній з одного боку був напис російською мовою: «Вчи історію. Прийдемо – питаємо».

А на звороті розмішувалась мапа Слобідської Української губернії з гаслом: «Пам'ятай, що живеш на українських землях» (В Луганске..., 2018). Така ж листівка за допомогою безпілотного літального апарата була розпорошена фондом «Сестри Перемоги» й над низкою інших міст Донбасу (Помни..., 2018) (рисунок 7).

Щодо розміру листкових агітаційних матеріалів, то за візуальною оцінкою вони варіюються від форматів А 4 (210x297 мм) та А 5 (21x14,8 мм) до розмірів звичайної візитівки (50x90 мм). Більші за розмірами аркуші, зазвичай, використовувались активістами: друкувались на домашньому принтері та розвішувались на стовпах, стінах, дверях, дошках оголошень тощо. Ймовірно такий формат використовувався й відповідними органами сил оборони України при виготовленні інформаційних повідомлень для противника зі значним текстовим наповненням (наприклад, листівка із алгоритмом здачі в полон або пояснення щодо винагороди за перехід до ЗС України з озброєнням і військовою технікою).

Рис. 7. Зразок двосторонньої листівки, яка була поширена на окупованих територіях Донбасу (Помни..., 2018)

Меншого формату використовувались листівки як для розпорошення їх за допомогою безпілотників, так і для роздавання (розкидування) на вулицях окупованих міст. Тут слід розуміти, що невеликого розміру друківані агітаційні матеріали легше приховано переносити тому, хто займається їх розповсюдженням, та безпечніше їх підібрати і заховати для подальшого ознайомлення тими людьми, для кого вони адресуються.

Аналіз змістового наповнення листкових агітаційних матеріалів дозволяє їх класифікувати за певними ознаками на чотири основні категорії: звернення, роз'яснення, залякування, єднання.

Листівки-звернення. Зазвичай такі листівки розповсюджувались від імені Сил оборони України і спрямовувались до військово-службовців противника. У них, перш за все, роз'яснювалось, що війна в Україні їм особисто не потрібна, що вона є загарбницькою і ганебною, що російське командування приховує реальні втрати особового складу тощо (У Чернігівській області..., 2022; Українців просять..., 2022).

Наприклад, на сайті Чернігівського обласного територіального центру комплектування та соціальної підтримки (ТЦКтаСП) вже у лютому 2022 року були розміщені листівка – перепустка, листівка-звернення до військовослужбовців противника про здачу в полон. У дописі містився заклик до громадян України щодо самостійного друку та розповсюдження цього матеріалу по всіх місцях можливого пересування ворожих військ (У Чернігівській області..., 2022) (рисунок 8).

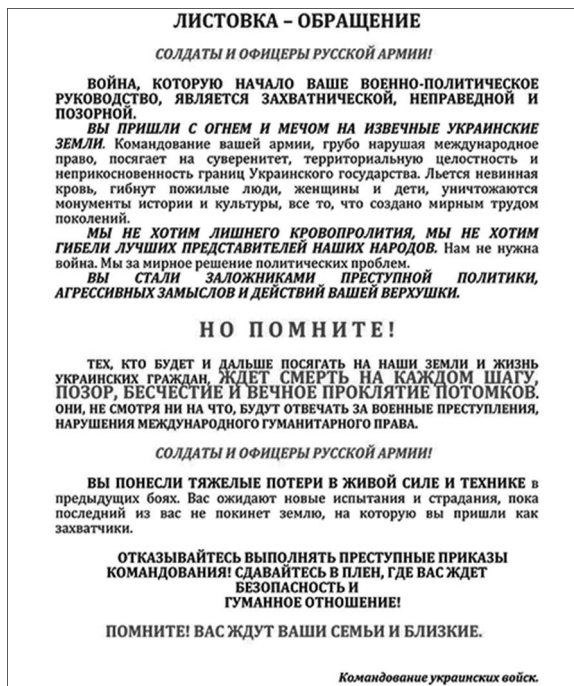

Рис. 8. Зразок листівки-звернення від Чернігівського ОТЦК та СП (У Чернігівській області..., 2022)

Листівки-роз'яснення. До цього виду агітаційних матеріалів належать: листівки щодо порядку здачі у полон (Українські військові обстрілюють..., 2022; Оккупанти масово..., 2022). Сюди ж відносимо листівки мотивуючого характеру, в яких крім процедури полонення зазначається грошова винагорода за здачу в полон з озброєнням та військовою технікою (Врятуєшся..., 2022; Как сдаться..., 2022) (рисунк 9).

Рис. 9. Зразки листівок-роз'яснень: ліворуч – мотиваційна (Как сдаться..., 2022), праворуч – малюнкoва (Михайлова, 2022)

Також мали місце листкові друкoвані матеріали, які були адресовані до цивільних громадян України, котрі опинились на тимчасово окупованих територіях або в епіцентрі бойових дій. У них коротко роз'яснювалось, які дії необхідно вчинити в кожному випадку та як зберегти життя (Штампы времени..., 2015; Українські військові з вертольотів..., 2014).

Залякувальні листівки поширювались партизанами і призначались, здебільшого, для солдатів й офіцерів противника та колаборантів. Їх психологічне значення базувалось на домінуючому інстинкті кожної людини – відчутті самозбереження. Військовослужбовцям окупаційних сил наголошувалось: «Бійтеся ночі! Партизани не сплять!» (Бійтеся ночі..., 2022), «Готуйся! Ми знаємо всі твої маршрути патрулів!» (Березовець, 2022), «Рашисти,

вже пізно втікати. Ростов – 558 км, ЗСУ – 10 км» (У Херсоні партизани..., 2022) тощо.

Щодо змісту листівок, які адресувались колаборантам, то в основному він зводився до попередження про те, що їх співпраця з окупаційною владою є злочином, за який доведеться відповідати. При цьому значний вплив на гуалайтерів та тих, хто вагався щодо співпраці з ворогом, мали агітки із визначенням грошової винагороди за надання місця перебування таких осіб та їх фізичне усунення (В Мелітополе развесили..., 2022; В окупованому Херсоні..., 2022) (рисунок 10).

До залякувальних за змістом пропагандистських матеріалів відносимо віршовані листівки-лякалки. Їх текст базується на коротких, відомих багатьом дитячих лічилках радянського періоду. В українському перекладі вони звучать наступним чином: «Раз, два, три, чотири, п'ять зараз я іду шукать» та «Вийшов їжачок з туману. Вийняв ніжечка з карману. Буду різати, буду бити – з ким залишишся дружити?» (Стецюк & Любезна, 2022). (рисунок 10.)

Рис. 10. Зразки залякувальних листівок: ліворуч – до військ противника (Стецюк & Любезна, 2022), праворуч – до колаборанта К. Стремоусова (В окупованому Херсоні..., 2022)

Окремим підтекстом наділені залякувальні листівки, котрі були спрямовані до українців, які за різних обставин не залишили своїх домівок при наближенні ворожих військ і проживали під окупацією. Вони не містили інформації фізичної розправи над ними, а швидше попереджували про небезпеку, яку принесе із собою так званий «руський мір» (рисунок 11).

Рис. 11. Приклади попереджувальної листівки до мешканців окупованих територій Херсонщини (Воронцова, 2022; Паспорт рф., 2022)

Єднальні листівки – це ознака згуртування цивільного населення, яке перебувало в межах інтервенції російських військ, у боротьбі проти агресора. Вони підкреслювали, що мешканці українських окупованих населених пунктів не підтримують політики країни-загарбниці та ідентифікують себе українцями. Власне основними гаслами, які доносили такі агітаційні матеріали, були: «Я з Донбасу! Я українець!» (Окупанти, геть..., 2017), «Вся Луганська область – Україна!» (Активізувалися партизани..., 2022), «Крим – це Україна» (Опір у Криму..., 2019), «Російський окупант, в Стаханові тобі не раді! Це наше місто! Це Україна!» (Русский окупант..., 2022), «Мелітополь – це Україна» (В Мелітопольском районе..., 2022), «ЗСУ скоро прийдуть! Куп’янськ – це Україна!» (В окупированном городе..., 2022) тощо (рисунки 12).

Водночас такого змісту листівки були покликані наголошувати окупаційним силам, що питання повернення під контроль офіційного Києва усіх анексованих територій не полишається.

Рис. 12. Приклади єднальних листівок: ліворуч – з міста Олешки Херсонської області (В окупованих містах..., 2022), праворуч – з міста Вовчанськ Харківської області (У Вовчанську..., 2022)

Про результативність інформаційно-психологічного впливу (у тому числі засобами друкованої агітації) на тимчасово окупованих територіях поки війна не завершилась ще рано вести мову. Проте про окремі випадки здачі в полон з проукраїнськими листівками відомості є. Так, у березні 2022 р. російський солдат на ім'я Міша відгукнувся на заклик українських військових та приїхав на танку, щоби здати його за винагороду (Росіянин здався..., 2022). А на початку серпня цього ж року офіцер квазі-армії так званої ЛНР Владислав Васильєв підібрав у місті Снігурівка Миколаївської області листівку з пропозицією перейти на бік України та здатися в полон. Він скористався алгоритмом дій, який був у ній зазначений, і неушкодженим перейшов на позиції українських військових (На Миколаївщині офіцери..., 2022).

Висновки. 1. Досвід російсько-української війни підкреслює, що навіть у вік цифровізації суспільства, паперові носії інформації залишаються ефективними засобами розповсюдження відомостей пропагандистського характеру.

2. Проукраїнські листівки є важливим джерелом, яке висвітлює як напрями боротьби, так й психолого-ідеологічний стан

противника та місцевого населення в межах збройного протистояння. 3. При належному вивченні, листові агітки можуть бути важливим матеріалом в оцінюванні інформаційно-психологічного протистояння між Російською Федерацією та Україною.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в проведенні детального контент-аналізу листівок російсько-української війни обох протистоячих сторін.

Використані посилання:

Активізувалися партизани: на Луганщині набирає обертів рух опору окупації – Гайдай (2022). URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/aktivizuvajisja-partizani-na-luhanshchini-nabiraje-obertiv-rukho-oporu-okupatsiji-hajdaj.html>. (Дата звернення: 07.07.2022).

Безпілотник скинув на окупованому Донбасі листівки-попередження щодо громадянства Росії (2019).

URL: https://24tv.ua/bezpilotnik_skinuv_na_okupovanomu_donbasi_listivki_poperedzhennya_shhodo_gromadyanstva_rosiyi_n1160808. (Дата звернення: 28.06.2022)

Березовець Т. (2022). В Херсоні невідомі українські партизани розклеюють плакати наступного змісту. Запорізький медіацентр. URL: <https://ms-my.facebook.com/zpmedia/photos/5421054214591820/>. (Дата звернення: 17.07.2022).-

Бійтеся ночі – мелітопольці залишають послання окупантам (2022). URL: [https://ria-m.tv/news/290288/boytes_nochi_melitopoltsyi_ostavlyayut_poslaniya_okkupantam_\(foto\).html](https://ria-m.tv/news/290288/boytes_nochi_melitopoltsyi_ostavlyayut_poslaniya_okkupantam_(foto).html). (Дата звернення: 19.07.2022).

Будова артилерійського озброєння. Самохідні гармати: 21-мм самохідна гаубиця 2С1: навчальний посібник / Б. Федор, С. Бондаренко, Г. Семів «та ін.». Львів: НАСВ, 2020. 412 с.

Військове телебачення України. «Снаряди правди» для Донецька, Луганська та Горлівки (2014). YouTube.

URL: <https://www.youtube.com/watch?v=X4H40kkb94w>. (Дата звернення: 29.06.2022).

Використання Збройними силами України артилерійських засобів для розповсюдження листівок: [розмова з доцентом кафедри ракетно-артилерійського озброєння факультету ракетних військ і артилерії, к.е.н., доцентом Семів Галиною Олександрівною]. Проведена 28.06.2022.

В Луганске во время массовых мероприятий раздавали проукраинские листовки (2018). URL: <https://tsn.ua/ru/ukrayina/v-luganske-vo-vremya-massovyh-meropriyatiy-razdavali-proukrainskie-listovki-1152441.html>. (Дата звернення: 30.06.2022).

В Мелітополі розвесили на стовпах мишені з портретом Галини Данильченко (2022).

URL: [https://riam.tv/news/288085/v_melitopole_razvesili_na_stolbah_misheni_s_portretom_galinyi_danilchenko_\(foto\).html](https://riam.tv/news/288085/v_melitopole_razvesili_na_stolbah_misheni_s_portretom_galinyi_danilchenko_(foto).html). (Дата звернення: 03.07.2022).

В Мелітопольському районі пропонують «оторвати ногу окупанту» (2022). URL: [https://ria-m.tv/news/290201/v_melitopolskom_rayone_predlagayut_otorvat_nogu_okkupantu_\(foto\).htm](https://ria-m.tv/news/290201/v_melitopolskom_rayone_predlagayut_otorvat_nogu_okkupantu_(foto).htm). (Дата звернення: 27.06.2022).

В окупованому місті Харківської області активізувалися партизани (2022). URL: <https://www.sq.com.ua/rus/novosti/01.07.2022/v-okkupirovanom-gorode-xarkovskoi-oblasti-aktivizirovalis-partizany>. (Дата звернення: 07.07.2022).

В окупованих містах продовжують поширювати листівки та лишати послання для ворога (2022). URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/06/09/v-okupovanyh-mistah-prodovzhuyut-poshyruvaty-lystivky-ta-lyshaty-poslannya-dlya-voroga/>. (Дата звернення: 13.07.2022).

В окупованому місті на Запоріжжі партизани передали «вітання» сирійцям, які приїхали воювати на боці РФ (2022). URL: <https://subbota.ua/news/182525/nazaporizhzh-partizani-peredali-vidpovidnyy-vitannya-sirijczyam-yaki-priyehali-voiyuvaty-na-bochi-rf-foto>. (Дата звернення: 03.07.2022).

В окупованому Херсоні оголосили поховання на колаборантів (2022). URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/06/08/v-okupovanomu-hersoni-ogolosyly-polyuvannya-na-kolaborantiv/>. (Дата звернення: 17.07.2022).

Волонтери та військові відправили на повітряних кульках до Донецька тисячі листівок (2021). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3251961-volonteri-ta-vijskovi-vidpravili-na-povitranih-kulkah-do-donecka-tisaci-listivok.html>. (Дата звернення: 25.06.2022).

В ОРДЛО розклеїли проукраїнські листівки із закликом повернутися до України (2022). URL: <https://www.dsnews.ua/society/v-ordlo-raskleili-proukrainskie-listivki-s-prizovom-vernutsya-03062020100900>. (Дата звернення: 21.06.2022).

Воронцова О. (2022). В окупованому Херсоні активізувалися партизани (фото). URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/v-okupovanomu-hersoni-aktivizovalisyapartizani-foto-845830.html>. (Дата звернення: 03.07.2022).

Врятуєшся, а ще й добре заробиш: Україна звернулася до російських військових (2022). URL: https://24tv.ua/ru/spaseshsya-eshhe-horoshho-zarabotaesh-ukraina-obratilas-k-rossijskim_n1934325. (Дата звернення: 21.06.2022).

Галас Я. (2022). «Закарпатський легіон» накриває ворога не тільки смертоносним вогнем, але й пропонує зберегти життя, скласти зброю й заробити. URL: <https://www.facebook.com/slavik.galas/posts/10216890436451421>. (Дата звернення: 20.06.2022).

«ЗСУ близько»: жителі Херсонщини організували активний рух опору (2022). URL: <https://skadovsk.city/articles/220041/zsu-poruch-zhiteli-hersonschni-organizovaliaktivnij-ruh-oporu>. (Дата звернення: 27.06.2022).

ЗСУ оригінально «привітали» бойовиків з Днем Незалежності, кадри: «не хочеш на концерт Кобзона?» (2020). URL: <https://politeka.net/uk/society/281607-vs-originalno-pozdravili-boevikov-s-dnem-nezavisimosti-kadry-ne-hochesh-na-koncert-kobzona>. (Дата звернення: 18.06.2022).

Как сдать в плен в Украине: инструкция для российских военных (2022). URL: <https://apostrophe.ua/news/society/2022-03-19/kak-sdatsya-v-plen-v-ukraine-instruktsiya-dlya-rossijskih-voennyih/263169>. (Дата звернення: 15.07.2022).

Кулеш С. (2017). Вооруженные Силы Украины начали испытания нового отечественного беспилотника «Лелека-100». ІТС. URL: <https://web.archive.org/web/20170913082047/http://itc.ua/news/vooruzhennyye-silyi-ukrainyi-nachali-ispytaniyanovogo-otechestvennogo-bespilotnika-leleka-100-video/>. (Дата звернення: 28.06.2022).

«Ласкаво просимо, ти вдома»: над ОРДЛО з дронів скинули понад 10 тис. проукраїнських листівок (2020). URL: <https://espresso.tv/news/2020/03/10/quotlaskavo-prosimo-ty-vdomaquot-nad-ordlo-z-droniv-skyuly-ponad-10-tys-proukrayinskykh-lystivok>. (Дата звернення: 28.06.2022).

«Лелека-100» прийнято на озброєння ЗСУ (2021). URL: <https://web.archive.org/web/20210513081808/https://mil.in.ua/uk/news/leleka-100-pryjnyato-na-ozbrojennya-zsu/>. (Дата звернення: 28.06.2022).

Мы скоро придем: Над храмом Донецка сбросили проукраинские листовки (2018). URL: <https://dnews.dn.ua/news/672286>. (Дата звернення 03.07.2022).

Михайлова Г. (2022). Как россиянину правильно сдать в плен: видеоинструкция для оккупантов. URL: <https://telegraf.com.ua/ukraine/2022-04-02/5701245-kak-rossiyaninu-pravilno-sdatsya-v-plen-videoinstruksiya-dlya-okkupantov>. (Дата звернення: 16.06.2022).

На Миколаївщині офіцери окупаційної армії переходять на бік України (2022). URL: <https://www.nikpravda.com.ua/na-mykolayivshhyni-ofitsery-okupatsijnoyi-armiyi-perehodyat-na-bik-ukrayiny/>. (Дата звернення: 16.08.2022).

Над Донецьком 9 травня скинули патріотичні листівки (2016). URL: https://texty.org.ua/fragments/67462/Nad_Doneckom_9_travnja_sknuly_patriotichni_lystivky-67462/. (Дата звернення: 20.06.2022).

Над окупированным Донбассом разбросали проукраинские листовки (2020). URL: <https://darinka07.livejournal.com/2929.html>. (Дата звернення: 04.07.2022).

«Окупанти, геть з моєї землі. Тут ви знайдете смерть»: у Донецьку, Луганську й інших окупованих містах Донбасу поширили 3000 проукраїнських листівок (2017). URL: https://censor.net/ua/photo_news/444355/okupanty_get_z_moyeyi_zemli_tut_v_y_znayidete_smert_u_donetsku_lugansku_yi_inshyh_okupovanyh_mistah_donbasu. (Дата звернення: 07.07.2022).

Окупанты массово хотят сдаваться в плен: Им рассказали, как это сделать (2022). URL: <https://news.depo.ua/rus/news/okupanti-masovo-khochut-zdavatisya-v-polon-im-rozprovili-yak-tse-zrobiti-202203101433069>. (Дата звернення 21.06.2022).

Опір у Криму: листівки проти репресій (2019). URL: https://petrimazepa.com/soprotivlenie_v_krymu_listovki_protiv_repressiy. (Дата звернення: 06.07.2022).

«Паспорт рф ізольоване від світу»: у Херсоні невідомі розклеюють проукраїнські листівки (2022). URL: <https://www.0552.ua/news/3400879/pasport-rf-izolue-vid-svitu-u-hersoni-nevidomi-rozkleuut-proukrainski-listivki>. (Дата звернення: 03.07.2022).

«Перемогли фашистів, здолаємо і рашистів». Волонтери скинули патріотичні листівки на окуповану Горлівку (2017). URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/peremogli-fashistiv-zdolajemo-i-rashistov-volonteri-skinuli-patriotichni-listivki-na-okupovanu-gorlivku-video-187544.html>. (Дата звернення: 28.06.2022).

«Помни, что живешь на украинских землях»: Фонд «Сестри Перемоги» сбросил листовки на города оккупированной территории (2018). URL: https://censor.net/ru/photo_news/3066433/pomni_cho_to_zivesh_na_ukrainskih_zemlyah_fond_sestri_peremogi_sbrosil_listovki_na_goroda_okkupirovannoyi. (Дата звернення: 28.06.2022).

Розбитий БПЛА «Лелека-100» у Криму з листівками «Слава Україні» може бути елементом спецоперації РФ (2018). URL: <https://informnapalm.org.ua/rozbytji-bpla-leleka-100-u-krymu/>. (Дата звернення: 28.06.2022).

Росіянин здався у полон разом з танком, щоб отримати винагороду (2022). URL: https://zaxid.net/rosiyskiy_soldat_priyhav_do_ukrayinskih_biysiv_zdati_tank_za_vinagorodu_n1539179. (Дата звернення: 16.08.2022).

Русский оккупант, в Стаханове тебе не рады. В тылу оккупантов неизвестные расклеивают проукраинские листовки (2022). URL: <https://realgazeta.com.ua/v-tylu-okkupantov-neizvestnyye-raskleivayut-proukrainskiye-listovki-20-06/>. (Дата звернення: 02.07.2022).

Сайт Центру протидії дезінформації (2022). URL: <https://cpd.gov.ua/>. (Дата звернення: 10.08.2022).

Смешук Р. (2019). ЗСУ випробували на Донбасі новітній безпілотник. URL: <https://podrobnosti.ua/2301162-zsu-viprobuvali-na-donbas-novtnj-bezplotnik.html>. (Дата звернення: 28.06.2022).

Степанюк М. (2022). Чекає доля гітлерівських солдатів: українські партизани залишають листівки окупантам. URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220524-chekaye-dolya-gitlerivskykh-soldat-ukrayinski-partyzany-zalyshayut-lystivky-okupantam/>. (Дата звернення: 11.08.2022).

Стецюк О., Любезна К. (2022). Херсонські партизани розклеюють листівки із координатами розташування окупантів. URL: <https://crimea.suspilne.media/ua/news/7933>. (Дата звернення: 17.07.2022).

Твердохліб Ю. М. Інформаційно-психологічні операції у російсько-українській гібридній війні: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.04. Чернівці, 2019. 219 с.

У Вовчанську на Харківщині активізувалися партизани (2022). URL: <https://dumka.media/ukr/war/1659613607-u-vovchansku-na-harkivshchini-aktivizuvalisya-partyzani>. (Дата звернення: 15.08.2022).

Український безпілотник «Лелека» скинув 9 травня на окуповану Горлівку дві тисячі листівок «Вибили фашистів – виб'ємо і рашистів» (2017). URL: <https://cossackland.org.ua/2017/05/10/ukrajinskyj-bezplotnyk-leleka-skynuv-9-travnja-na-okupovanu-horlivku-dvi-tysyachi-lystivok-vybyly-fashystiv-vyb-jemo-i-rashystiv/>. (Дата звернення: 25.06.2022).

Українські військові з вертольотів розкидали листівки над Слов'янськом (2014). URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/3354129-ukraynskye-voennye-s-vertoletarazbrosaly-lystovky-nad-slavianskom>. (Дата звернення: 17.07.2022).

Українські військові обстрілюють окупантів снарядами з інструкцією, як здатися в полон (2022). URL: <https://nv.ua/ukraine/events/okkupantov-obstrelivayut-snaryadami-s-instrukciey-kak-sdatsya-v-plen-novosti-ukrainy-50226175.html>. (Дата звернення: 20.07.2022).

Український прапор в Горлівці: бійці батальйону «Донбас» знайшли спосіб відправити в ОРДЛО тисячі листівок (2020). URL: <https://tsn.ua/ato/ukrayinski-viyskovi-upershe-pokazali-yak-dopravlyayut-agitaciyni-listivki-do-okupovanogo-donbasu-eksklyuziv-tsn-1554276.html>. (Дата звернення: 20.06.2022).

Українців просять поширювати листівки із закликом окупантів здатися (2022). URL: https://24tv.ua/ru/ukraincev-prosjat-rasprostranjat-listovki-prizyvom-okkupantov_n1883356. (Дата звернення: 13.07.2022).

У Криму впав український безпілотник: фото і відео (2018). URL: <https://www.diamantova-ledi.top/?p=9891>. (Дата звернення: 28.06.2022)

У Херсоні партизани «оригінально» звернулись до окупантів (2022). URL: https://gazeta.ua/articles/np/_u-hersoni-partizani-originalno-zvernulisya-do-okupantiv/1094658. (Дата звернення: 17.07.2022).

У Чернігівській області закликають поширювати листи до російських військових: ви прийшли з вогнем і мечем (2022). URL: <https://tsn.ua/ukrayina-u-chernigivskiy-oblasti-zaklikeyut-poshiryuvati-listi-do-rosiyskih-viyskovih-vi-priyshli-z-vognem-i-mechem-1991926.html>. (Дата звернення: 13.07.2022).

Штампы времени. Агитационные листовки войны в Донбассе (2015). URL: <https://dennislapin.livejournal.com/441423.html>. (Дата звернення: 17.07.2022).

References

«AFU is nearby»: residents of the Kherson region organized an active resistance movement (2022). URL: <https://skadovsk.city/articles/220041/zsu-poruch-zhiteli-hersonschini-organiзуvali-aktivnij-ruh-oporu>. (ukr).

«Leleka–100» has been adopted by the Armed Forces of Ukraine (2021). URL: <https://web.archive.org/web/20210513081808/https://mil.in.ua/uk/news/leleka-100-prjnyato-na-ozbroyennya-zsu/>. (ukr).

«Occupiers, get out of my land. Here you will find death»: 3,000 pro-Ukrainian leaflets were distributed in Donetsk, Luhansk and other occupied cities of Donbas (2017). URL: https://censor.net/ua/photo_news/444355/okupanty_get_z_moyeyi_zemli_tut_vy_znayidete_smert_u_donetsku_lugansku_yi_inshyh_okupovanyh_mistah_donbasu. (ukr).

«Passport of the russian federation isolates from the world»: in Kherson, unknown people are putting up pro-Ukrainian leaflets (2022). URL: <https://www.0552.ua/news/3400879/pasport-rf-izolue-vid-svitu-u-hersoni-nevidomi-rozkleut-proukrainski-listivki>. (ukr).

«Remember that you live on Ukrainian lands»: the «Sisters of Victory» Foundation dropped leaflets on the cities of the occupied territory (2018). URL: https://censor.net/ru/photo_news/3066433/pomni_cho_tjivesh_na_ukrainskih_zemlyah_fond_sestri_per_emogi_sbrosil_listovki_na_goroda_okkupirovannoyi. (rus).

«We defeated the fascists, we will defeat the rashists too.» Volunteers dropped patriotic leaflets on occupied Horlivka (2017).

«Welcome, you're home»: more than 10,000 pro-Ukrainian leaflets were dropped from drones over ORDLO (2020).

A drone dropped leaflets warning about Russian citizenship in occupied Donbas (2019). URL: https://24tv.ua/bezpilotnik_skinuv_na_okupovanomu_donbasi_listivki_poperedzhennya_shhodo_gromadyanstva_rosiyi_n1160808. (ukr).

A hunt for collaborators was announced in occupied Kherson (2022). URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/06/08/v-okupovanomu-hersoni-ogolosyly-polyuvannya-na-kolaborantiv/>. (ukr).

A Ukrainian drone crashed in Crimea: photo and video (2018). URL: <https://www.diamantova-ledi.top/?p=9891>. (ukr).

Be afraid of the night - the people of Melitopol leave a message to the occupiers (2022). URL: [https://ria-m.tv/news/290288/boytes_nochi_melitopoltsyi_ostavlyayut_poslaniya_okkupantam_\(foto\).html](https://ria-m.tv/news/290288/boytes_nochi_melitopoltsyi_ostavlyayut_poslaniya_okkupantam_(foto).html). (ukr).

Berezovets T. (2022). In Kherson, unknown Ukrainian partisans put up posters with the following content. Zaporizhia Media Center. URL: <https://ms-my.facebook.com/zpmedia/photos/5421054214591820/>. (rus).

Design of artillery weapons. Self-propelled guns: 21-mm self-propelled howitzer 2C1: training manual / B. Fedor & S. Bondarenko & G. Semiv «and others». Lviv: NASV, 2020. 412 p. (ukr).

Halas Ya. (2022). «Transcarpathian Legion» covers the enemy not only with deadly fire, but also offers to save lives, lay down arms and earn money.: <https://www.facebook.com/slavik.galas/posts/10216890436451421>. (ukr).

How to surrender as a prisoner in Ukraine: instructions for the russian military (2022). URL: <https://apostrophe.ua/news/society/2022-03-19/kak-sdatsya-v-plen-v-ukraine-instruksiya-dlya-rossijskih-voennyih/263169>. (rus).

In Kherson, the partisans «originally» appealed to the occupiers (2022). URL: https://gazeta.ua/articles/np/_u-hersoni-partizani-originalno-zvernulisya-do-okupantiv/1094658. (ukr).

In Luhansk, pro-Ukrainian leaflets were distributed during mass events (2018). URL: <https://tsn.ua/ru/ukrayina/v-luganske-vo-vremya-massovyh-meropriyatiy-razdavali-proukrainskie-listovki-1152441.html>. (rus).

In the Chernihiv region, they are calling to distribute letters to the russian military: you have come with fire and sword (2022). URL: <https://tsn.ua/ukrayina/u-chernigivskiy-oblasti-zaklikayut-poshiryuvati-listi-do-rosiyskih-viyskovih-vi-priyshli-z-vognem-i-mechem-1991926.html>. (ukr).

In the Melitopol district, they offer to «cut off the leg of the occupier» (2022). URL: [https://riam.tv/news/290201/v_melitopolskom_rayone_predlagayut_otrvat_no_gu_okkupantu_\(foto\).htm](https://riam.tv/news/290201/v_melitopolskom_rayone_predlagayut_otrvat_no_gu_okkupantu_(foto).htm). (rus).

In the Mykolaiv Oblast, the officers of the occupation army go over to the side of Ukraine (2022). URL: <https://www.nikpravda.com.ua/na-mykolayi-vshhyni-ofitsery-okupatsijnoyi-armiyi-perehodyat-na-bik-ukrayiny/>. (ukr).

In the occupied cities, leaflets and messages for the enemy continue to be distributed (2022). URL: <https://sprotyv.mod.gov.ua/2022/06/09/v-okupovanyh-mistah-prodovzhuyut-poshyryuvaty-lystivky-ta-lyshaty-poslannya-dlya-voroga/>. (ukr).

In the occupied city of Zaporizhzhia, partisans sent «greetings» to Syrians who came to fight on the side of the Russian Federation (2022). URL: <https://subbota.ua/news/182525/na-zaporizhzhii-partizani-peredali-vitannya-sirijczyam-yakipri%dl%97hali-voyuvati-na-boczi-rf-foto>. (ukr).

Kulesh S. (2017). The Armed Forces of Ukraine began testing the new domestic drone «Leleka-100». ITC.

Military television of Ukraine. «Truth projectiles» for Donetsk, Luhansk and Horlivka (2014). YouTube. URL: <https://www.youtube.com/watch?v=X4H40kbb94w>. (ukr).

Mykhailova H. (2022). How to surrender a russian correctly: video instructions for the occupiers URL: <https://telegraf.com.ua/ukraina/2022-04-02/5701245-kak-rossiyaninu-pravilno-sdatsya-v-plen-videoinstruktsiya-dlya-okkupantov>. (rus).

On May 9, the Ukrainian drone «Leleka» dropped two thousand leaflets «We beat the fascists - we will also beat the rashists» on the occupied Horlivka (2017). URL: <https://cossackland.org.ua/2017/05/10/ukrajinskyj-bezpilotnyk-leleka-skynuv-9-travnja-na-okupovanu-horlivku-dvi-tysyachi-lystivok-vybyly-fashystiv-vyb-jemo-i-rashystiv/>. (ukr).

Partisans became more active in the occupied city of Kharkiv region (2022). URL: <https://www.sq.com.ua/rus/novosti/01.07.2022/v-okkupirovannom-gorode-xarkovskoi-oblasti-aktivizirovalis-partizany>. (rus).

Partisans became more active in Vovchansk, Kharkiv Oblast (2022). URL: <https://dumka.media/ukr/war/1659613607-u-vovchansku-na-harkivshchini-aktivizovalisya-partizani>. (ukr).

Partisans have become more active: the movement to resist the occupation is gaining momentum in Luhansk region- Haidai (2022). URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/aktivizovalisja-partizani-na-luhanshchini-nabiraje-obertiv-rukhoporukupatsiji-hajdaj.html>. (ukr).

Patriotic leaflets were dropped over Donetsk on May 9 (2016). URL: https://texty.org.ua/fragments/67462/Nad_Doneckom_9_travna_skynuluy_patriotychni_lystivky-67462/. (ukr).

Pro-Ukrainian leaflets were scattered over the occupied Donbass (2020). URL: <https://darinka07.livejournal.com/2929.html>. (rus).

Pro-Ukrainian leaflets with a call to return to Ukraine were pasted in ORDLO (2022). URL: <https://www.dsnews.ua/society/v-ordlo-raskleili-proukrainskie-listovki-s-prizovom-vernutsya-03062020100900>. (ukr).

Resistance in Crimea: leaflets against repression (2019). URL: https://petrimazepa.com/soprotivlenie_v_krymu_listovki_protiv_repressiy. (ukr).

Russian occupier, you are not welcome in Stakhanov. In the rear of the occupiers, unknown people are pasting pro-Ukrainian leaflets (2022). URL: <https://realgazeta.com.ua/v-tylu-okkupantov-neizvestnyye-raskleivayut-proukrainskiye-listovki-20-06/>. (rus).

Smeschuk R. (2019). The Armed Forces tested the newest drone in Donbas. URL: <https://podrobnosti.ua/2301162-zsu-viprobuvali-na-donbas-novtnj-bezplotnik.html>. (ukr).

Stepaniuk M. (2022). The fate of Hitler's soldiers awaits: Ukrainian partisans leave leaflets to the occupiers.

Stetsiuk O. & Lyubezna K. (2022). Kherson partisans are pasting leaflets with the coordinates of the location of the occupiers. URL: <https://crimea.suspilne.media/ua/news/7933>. (ukr).

Targets with a portrait of Halyna Danylchenko were hung on poles in Melitopol (2022). URL: [https://riam.tv/news/288085/v_melitopole_razvesili_na_stolbah_misheni_s_portretom_galyniy_danilchenko_\(foto\).html](https://riam.tv/news/288085/v_melitopole_razvesili_na_stolbah_misheni_s_portretom_galyniy_danilchenko_(foto).html). (rus).

The Armed Forces of Ukraine originally «congratulated» the militants on Independence Day, footage: «don't you want to go to Kobzon's concert?» (2020). URL: <https://politeka.net/uk/society/281607-vs-u-originalno-pozdravili-boevikov-s-dnem-nezavisimosti-kadry-ne-hochesh-na-koncert-kobzona>. (ukr).

The crashed UAV «Leleka-100» in Crimea with «Glory to Ukraine» leaflets may be an element of the russian special operation (2018). URL: <https://informnapalm.org/ua/rozbytyi-bpla-leleka-100-u-krymu/>. (ukr).

The occupiers want to surrender en masse: They were told how to do it (2022). URL: <https://news.depo.ua/rus/news/okupanti-masovo-khochut-zdavatisya-v-polonim-rozpovili-yak-tse-zrobiti-202203101433069>. (rus).

The russian surrendered along with the tank to receive a reward (2022). URL: https://zaxid.net/rosiyskiy_soldat_priyihav_do_ukrayinskih_biytsiv_zdati_tank_za_vinagorodu_n1539179. (ukr).

The Ukrainian flag in Horlivka: fighters of the «Donbas» battalion found a way to send thousands of leaflets to ORDLO (2020). URL: <https://tsn.ua/ato/ukrayinskiyviskoviy-upershe-pokazali-yak-dopravlyayut-agitaciyni-listivki-do-okupovanogo-donbasu-eksklyuziv-tsn-1554276.html>. (ukr).

The Ukrainian military fires shells at the occupiers with instructions on how to surrender (2022). URL: <https://nv.ua/ukraine/events/okkupantov-obstrelivayut-snaryadami-s-instrukciy-kak-sdatsya-v-plen-novosti-ukrainy-50226175.html>. (ukr).

Time stamps. Campaign leaflets of the war in Donbass (2015). URL: <https://dennislapin.livejournal.com/441423.html>. (rus).

Tverdokhlib Yu. M. Informational and psychological operations in the Russian-Ukrainian hybrid war: diss. ... candidate flight. Sciences: 23.00.04. Chernivtsi, 2019. 219 p. (ukr).

Ukrainian military personnel scattered leaflets over Sloviansk from helicopters (2014). URL: <https://korrespondent.net/ukraine/politics/3354129-ukraynskye-voennyje-s-vertoleta-razbrosaly-lystovky-nad-slavianskom>. (ukr).

Ukrainians are asked to distribute leaflets calling on the occupiers to surrender (2022). URL: https://24tv.ua/ru/ukraincev-prosijat-rasprostranjat-listovki-prizyvom-okkupantov_n1883356. (ukr).

URL: <https://fakty.com.ua/ua/ukraine/suspilstvo/20220524-chekaye-dolya-gitlerivskyh-soldat-ukrayinski-partyzany-zalyshayut-lystivky-okupantam/>. (ukr).

URL: <https://gordonua.com/ukr/news/war/peremogli-fashistiv-zdolajemo-i-rashistov-volonteri-skinuli-patriotichni-listivki-na-okupovanu-gorlivku-video-187544.html>. (ukr).

URL: https://espresso.tv/news/2020/03/10/quotlaskavo_prosymo_ty_vdomaquot_nad_ordlo_z_droniv_skyuly_ponad_10_tys_proukrayinskykh_lystivok. (ukr).

URL: <https://web.archive.org/web/20170913082047/http://itc.ua/news/vooruzhennyie-silyi-ukrainyi-nachali-ispytaniya-novogo-otechestvennogo-bespilotnika-leleka-100-video/>. (rus).

Use of artillery systems by the Armed Forces of Ukraine for the dissemination of leaflets: [conversation with an associate professor of the Department of Missile and Artillery Weapons of the Faculty of Missile Forces and Artillery, Doctor of Economic Sciences, associate professor Semiv Halyna Oleksandrivna]. Held on 06/28/2022. (ukr).

Volunteers and soldiers sent thousands of leaflets to Donetsk on balloons (2021). URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3251961-volonteri-ta-vijskovi-vidpravilina-povitranih-kulkah-do-donecka-tisaci-listivok.html>. (ukr).

Vorontsova O. (2022). Partisans became active in occupied Kherson (photo) URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/v-okupovanomu-hersoni-aktivizualisya-partizani-foto-845830.html>. (ukr).

We are coming soon: Pro-Ukrainian leaflets were dropped over the church in Donetsk (2018). URL: <https://dnews.dn.ua/news/672286>. (rus).

Website of the Center for Countering Disinformation (2022). URL: <https://cpd.gov.ua/>. (ukr).

You will be saved, and you will also make good money: Ukraine addressed the Russian military (2022). URL: https://24tv.ua/ru/spaseshsja-eshhe-horosho-zarabotaesh-ukraina-obratilas-k-rossijskim_n1934325. (ukr).

Kutska O., Marchenko Ya.

PRO-UKRAINIAN LEAFLET AGITATION MATERIALS IN THE TERRITORIES TEMPORARILY OCCUPIED OF UKRAINE BY THE RUSSIAN FEDERATION (2014 – 2022)

The Russian-Ukrainian war, which has been going on for more than 8 years, has become another armed conflict that marked the beginning of the 21st century. As in past wars, informational and psychological influence became one of the means of armed struggle. In the proposed work, attention is focused on such a form as leaflet campaign materials. The study is limited to the analysis of pro-Ukrainian leaflets that

took place in the temporarily occupied territories in the chronological framework since April 2014 (the beginning of the Anti-Terrorist Operation in the East of Ukraine) to August 2022 (the time of submitting the manuscript of the article for publication). In the course of the work, an attempt was made to establish the attribution of printed materials. In particular, the authors of such products include: the Defense Forces of Ukraine, opposition organizations that have formed themselves in territories not controlled by official Kyiv, representatives of the pro-Ukrainian partisan movement, and activists. The target audience to which the propaganda was addressed was defined as: the enemy and the civilian population of the temporarily occupied territories. The first group includes not only Russian servicemen, but also representatives of private military companies, mercenaries, and collaborators. It was found that the methods of distribution of leaflet campaign materials depended on their authorship. The campaign, which was made by pro-Ukrainian activists and partisans who were directly behind enemy lines, pasted leaflets with their own hands. The dissemination of materials produced by the defense forces of Ukraine was usually carried out with the help of artillery and aviation. By thematic directions, leaflets are divided into three main categories: address leaflets, threatening leaflets, and unity leaflets. The experience of the Russian-Ukrainian war emphasizes that even in the age of society digitalization, paper media remain effective means of disseminating information of a propagandistic nature.

Keywords: Russian-Ukrainian war, informational and psychological influence, propaganda, leaflets, russian occupiers, partisans, collaborators, pro-Ukrainian leaflet campaign.